

Mùa Xuân của khoa học

VŨ CAO ĐÀM

Bài viết là những cảm tưởng, suy nghĩ của một nhà khoa học “lão làng”, đã từng chứng kiến nhiều sự kiện của khoa học và công nghệ (KH&CN) nhân dịp đón một mùa Xuân mới, đồng thời cũng là niềm vui và suy tư của ông khi đón một “làn gió lành ấm áp” trong KH&CN - Nghị quyết Trung ương 6 khóa XI về KH&CN.

Nhớ một lần, trong phút ngẫu hứng khi thuyết trình trên một diễn đàn về chính sách khoa học, tôi dẫn lời một nhà nghiên cứu Xô-viết, Simon Vicktorovich Shukhardin, trong một cuốn sách ông viết về cách mạng khoa học - kỹ thuật được xuất bản vào cuối thập niên 70 của thế kỷ trước: “Ở thời điểm này của thế kỷ XX, chúng ta mới bắt đầu từ già thế giới mong mỏi để bước vào ngưỡng cửa của thế giới văn minh”. Ý ông được nói rõ trong đoạn sau đó, là ở cuối thập niên 70, chúng ta mới đang từ già xã hội công nghiệp để bước vào ngưỡng cửa của xã hội thông tin, chuyển vào một thời kỳ của một nền văn minh hoàn toàn mới của nhân loại.

Sau đó, chủ đề về cách mạng khoa học - kỹ thuật được bàn thừa thốt dần, chủ đề về cuộc cách mạng công nghệ nổi lên thế chỗ cho chủ đề về cách mạng khoa học - kỹ thuật. Tất cả những gì đang diễn ra hôm nay, như điện thoại cảm ứng, ngôi nhà thông minh, màn hình tinh thể lỏng, nhân bản vô tính, vào thập niên 70 chỉ mới manh nha như các dự báo khoa học lãng mạn. Tôi nhớ, hồi đó, trong một hội thảo về cách mạng khoa học - kỹ thuật tại Viện Hàn lâm Khoa học Ukrain ở Kiev tôi được nghe một diễn giả Xô-viết so sánh một hình ảnh thú vị: cuộc cách mạng khoa học - kỹ thuật đang diễn ra sôi động hôm nay thực ra chỉ mới đang là “Cách mạng tháng Hai” về khoa học - kỹ thuật, chứ chưa đến “Cách mạng tháng Mười”. Trong cách nói của các nhà triết học Xô-viết thời đó, thì Cách mạng tháng Hai chỉ mới là đêm trước, là phòng chờ để bước tới Cách mạng tháng Mười. Đến giờ giải lao, tôi lần la bung tách trà đến hỏi ông, ý là vì sao bây giờ mới là Cách mạng tháng Hai của

cách mạng khoa học - kỹ thuật, và khi nào thì đến Cách mạng tháng Mười, thì ông nheo mắt giây lát, rồi cười rất tươi: “Ồ Cách mạng tháng Hai, thì vẫn là con người chúng ta làm ra máy móc; khi nào chúng ta tạo ra được một nền công nghiệp ‘máy tự đẻ ra máy’ thì khi đó là Cách mạng tháng Mười”. Bấy giờ là vào năm 1973, thế giới vừa chứng kiến Hãng KUKA của Đức sáng chế thành công rôbốt công nghiệp đầu tiên vận hành dựa trên một hệ thống cơ cấu cơ khí.

Thời đó, Kiev là một trong những “thủ đô” của các diễn đàn sôi nổi nhất về chủ đề cách mạng khoa học - kỹ thuật ở các nước thuộc khối xã hội chủ nghĩa, vì ở đó có những nhà khoa học nổi danh về những chủ đề khoa học hiện đại đương thời, như công nghệ thông tin, điều khiển học. Trong số những người nổi danh đó, tôi muốn nhắc đến Glushkov, Dobrov, Tereshenko, là những người đã có sức truyền cảm mạnh mẽ đến tình cảm của tôi với nền khoa học Xô-viết.

Tôi nhớ vào một ngày cuối năm, tôi đọc được một bài viết rất ấn tượng của Glushkov về công nghệ thông tin trên tờ Văn hóa Xô-viết, trong đó, ông đưa ra một tính toán rất hài hước rằng, với sự phát triển của các mối liên hệ trong sản xuất và dịch vụ trong một xã hội ngày càng hiện đại, thì đến năm 2000, toàn bộ 250 triệu dân Liên Xô chỉ làm một công việc: loay hoay tính toán chỉ để xây dựng bản kế hoạch kinh tế quốc dân cho Ủy ban Kế hoạch Nhà nước Liên Xô. Từ đó, Glushkov cho rằng, đã đến lúc rất cấp bách phải áp dụng công nghệ thông tin để tự động hóa toàn bộ hệ thống kế hoạch hóa của Liên Xô.

Sau khi thuyết minh về cái hay, cái lợi của tin học hóa..., ông chuyển qua phân tích hệ thống

kinh tế chỉ huy trì trệ, lạc hậu của Liên Xô, và rồi đi đến một kết luận rất bất ngờ: “Như thế thì những cố gắng tin học hóa cái hệ thống kế hoạch hóa của Liên Xô chẳng khác nào đặt một cái động cơ phản lực hiện đại lên cổ xe bò đã ọc ạch”. Đột nhiên, ông xuống dòng trong bài viết, và đưa ra một thông điệp giật mình: “Vấn đề là phải cải tạo cái xe bò!”, nghĩa là, phải cải tạo chính cái hệ thống kinh tế - xã hội đã quá trì trệ của Liên Xô.

Vào những năm cuối thập niên 70, Glushkov dám nói đến việc... phải thay đổi hệ thống kinh tế trì trệ của Liên Xô thì quả là một việc làm quá bạo phổi! Đọc xong bài đó, tôi cứ phấp phỏng đón chờ hung tin... Glushkov sẽ bị xử lý như đối với nhà vật lý nguyên tử Sakharov.

Nhắc lại những kỷ niệm thời Xô-viết, để các bạn cùng thời với tôi nhớ lại những gì về công nghệ mà thế hệ chúng ta ước mơ thời đó thì nay đều đã và đang đi vào hiện thực.

Hòa cùng hơi thở của thế giới thời đó, diễn đàn về cách mạng khoa học - kỹ thuật cũng thật sôi nổi ở nước ta. Ở cấp chính phủ, Thủ tướng Phạm Văn Đồng, Phó Thủ tướng Võ Nguyên Giáp là những người luôn đau đầu một nỗi niềm, làm sao vận dụng được các thành tựu của cách mạng khoa học - kỹ thuật để cải biến đất nước. Đảng ta cũng đưa ra những nghị quyết về vấn đề này. Ủy ban Khoa học và Kỹ thuật Nhà nước thời đó (nay là Bộ KH&CN) đã dành ra những mối quan tâm thật đặc biệt về xây

dựng hệ quan điểm vận dụng tiến hành công cuộc cách mạng khoa học - kỹ thuật ở nước ta.

Các bậc tiền bối Tạ Quang Bửu, Trần Đại Nghĩa có thể xem là những người đặt nền móng cho việc xây dựng nền KH&CN hiện đại ở miền Bắc. Trong số những tài liệu còn truyền tay nhau cho đến ngày nay, chúng ta có thể thấy tập tài liệu in rô-nê-ô của Phó Chủ nhiệm, Bí thư Đảng đoàn Ủy ban Khoa học và Kỹ thuật Nhà nước Trần Quỳnh về “Mười sáu quan điểm cách mạng khoa học - kỹ thuật ở nước ta”. Rồi đến những bài viết và những thuyết trình của các anh Nguyễn Như Kim, Đoàn Phương, An Khang, Nguyễn Tiến Châu... Phải nói rằng, đó là những người đáng ghi danh trên “tuyến đầu” về các tư tưởng chính sách KH&CN của nước ta thời đó.

Tiếp đó là những đoàn chuyên gia từ Liên Xô được mời đến, làm nhiệm vụ cố vấn cho Chính phủ Việt Nam về chính sách khoa học, trong đó có những vị đã trực tiếp chấp bút bản thảo đầu tiên cho Nghị quyết 37 của Bộ Chính trị về chính sách khoa học và kỹ thuật, như Aleksandre Fedorovich Zaisev và Garev. Đó là những người bạn Xô-viết đã góp phần phát triển các ý tưởng ban đầu về nghiên cứu chính sách KH&CN ở Việt Nam... Từ đó đến nay, đã có thêm nhiều nghị quyết, văn kiện của Đảng và Chính phủ về chiến lược và chính sách KH&CN.

Bước vào Xuân năm nay, cộng đồng KH&CN Việt Nam đã đón nhận một nghị quyết mới của

Đảng về KH&CN, được quyết định từ Hội nghị Ban chấp hành Trung ương lần thứ 6 (khóa XI).

Đọc văn bản Nghị quyết, chúng ta nhận ra được một quyết tâm rất cao của các nhà lãnh đạo về việc phát triển KH&CN của đất nước, và nhất là sử dụng các thành tựu đó để đưa nước ta cơ bản trở thành một nước công nghiệp theo hướng hiện đại vào năm 2020.

Đọc xong Nghị quyết, chúng ta có cảm giác được truyền một làn gió lành ấm áp đúng vào thời khắc khởi đầu của một mùa Xuân.

Cái cảm giác ấy gợi tôi nhớ đến một ngày cuối năm đọc bài viết về tin học hóa hệ thống kế hoạch hóa Xô-viết của Glushkov... Chúng ta không thể đặt cổ máy phản lực trên cái xe bò, mà phải cải tạo toàn bộ cơ cấu của cái xe bò đã quá ọc ạch của thiết chế quản lý vĩ mô, cả thiết chế vĩ mô về quản lý kinh tế - xã hội, và cả thiết chế vĩ mô về quản lý KH&CN.

Chúng ta hy vọng các nhà lãnh đạo, quản lý của Đảng và Nhà nước nhìn nhận hệ thống quản lý vĩ mô về KH&CN không chỉ được đại diện bởi Bộ KH&CN, mà còn toàn bộ thiết chế kế hoạch hóa, tài chính... Đây mới thực sự đóng vai trò động lực thúc đẩy hoặc phản lực kìm hãm sự phát triển KH&CN của đất nước chúng ta.

Chỉ có cải tạo cơ cấu của cái xe bò đã quá ọc ạch này, mới hy vọng hiện thực hóa ý tưởng tốt đẹp về phát triển KH&CN đã và đang được thể hiện trong các văn kiện và diễn đàn về chính sách KH&CN ở nước ta ■